

NAGY MARIANN

AZ ÉRTÉKREND KÉRDÉSE A MAI KÍNÁBAN

A mindenkori értékrend vizsgálatakor, legyen szó bármely térségről is, a következő három tényezőt biztosan figyelembe kell venni: politika, gazdaság és társadalom. A politika bizonyosfajta ideológiai gyökerekkel rendelkezik, és az adott ideológiát követve egyes értékeket propagál, másokat viszont háttérbe szorít. Kína 1949 óta elvileg szocialista politikát folytat, mely gondolatiságában a marxizmusból merít, ugyanakkor a jelenlegi berendezkedést tekintve, bár a kommunizmus jegyei máig felfedezhetőek, egyre inkább kapitalista országgá fejlődik. A nyolcvanas évek reformjainak köszönhetően Kína a szocialista tervgazdálkodásról a piacgazdaságra váltott, vagyis ha politikailag nem is, de gazdasági szempontból kapitalista mintát követ. Ez a kétféle szellemiség tehát egyszerre van jelen a kínai társadalomban, és együttesen hat a társadalom által fenntartott értékrendre is.

A jelen tanulmány célja, hogy bemutassa néhány olyan kutatás eredményeit, amely a mai kínai társadalom értékrendje szempontjából relevánsnak tekinthető.

Magas és alacsony szintű konfucianizmus

A kínai társadalom tradicionális szellemiségeként a konfucianizmust szokás említeni, ugyanakkor a konfucianizmus maga is változott az idők során, ráadásul egy adott korban sem volt teljesen homogén. Lee e tekintetben – a konfucianizmus alakulásának korára vonatkozóan – különbséget tesz magas és alacsony szintű konfucianizmus között. A magas szintű konfucianizmus alatt a kínai írástudó réteg körében tanulmányozott szellemiséget érti, míg az alacsony szintű alatt a közemberek körében megjelenő, később a taoizmus és a buddhizmus tanításával – és más elemekkel – keveredő értékrendszert és erkölcsi normákat.¹

¹ Lee 2003: 47.

A konfuciánus értékekről alkotott képünk nagyjából a filozófiai szövegeken alapszik. Valójában azonban a társadalomban megjelenő értékek, bár jó részét a filozófiai tanításokból erednek, a mindennapokban fellelhető formájukban már inkább a pszichológia vagy a szociológia eszközeivel vizsgálhatóak. Ez azt jelenti, hogy a klasszikus szövegekben és a társadalom különböző rétegeiben megtalálható értékek és értékrendek komoly eltéréseket mutathatnak.²

A konfucianizmus fejlődésének egyik legjelentősebb fordulópontja közismerten az volt, amikor Dong Zhongshu 董仲舒 tevékenységének köszönhetően a tanítás a Han-dinasztia 漢 (i. e. 206–i. sz. 220) állami ideológiájává vált. A konfuciánus szellemiség állami szintre helyezése az eredeti tanítások bizonyos mértékű átformálásával járt. Ezt az átalakulást a politikai érdekek diktálták, mint ahogyan az jól megfigyelhető például a szülőtisztelettel alkotott elképzelés változásában. A Konfuciusznak tulajdonított klasszikus tanításokban leírt szülőtisztelet eredetileg kétirányú: a fiú szülőtisztelő módon viszonyul jólelkű apjához. A Han-dinasztia államiasított konfucianizmusában azonban a szülőtisztelet elve kizárólag a fiúra vonatkozik, aki feltétel nélkül önfeláldozó viselkedést tanúsít apja irányában. Ez a fajta szülőtisztelet sokkal inkább összhangban állt a politikai célokkal, hiszen a szülőtisztelet mintájára így az alattvaló-uralkodó viszonyban is elvárhatta a vezetői réteg az alattvalók teljes odaadását.³

Ez alapján azt állapíthatjuk meg, hogy a konfucianizmus társadalmi szinten maga is alakult adott korszakokban, tehát már emiatt is problémás úgy tekinteni a konfucianizmusra, mint a kínai szellemiség kizárólagos alkotóelemére. Ráadásul a kínai köznép gondolkodásmódjára nem egyedül a konfucianizmus hatott, hanem a későbbiekben többek között a buddhizmus és a taoizmus különböző irányzatai is. A nép körében tehát egyszerre voltak jelen a mindezen ideológiák által felmutatott értékek. Így a kínai értékrendet nem nevezhetjük egyszerűen konfuciánusnak, ugyanakkor a konfucianizmusnak a hagyományos értékrend kialakulási folyamatában betöltött szerepe vitathatatlan.

Kína hagyományosan közösségcentrikus társadalom, melyben a társadalom legkisebb egysége nem az egyén, hanem a család. A konfucianizmus ugyan az egyéni erényeket, viselkedési normákat fogalmazza meg, de mindezen szabályok a szűkebb vagy tágabb közösség érdekeit tartják szem előtt, akár az egyén közvetlen érdekeivel szemben is – lásd a szülőtisztelettel szóló példázatokat, melyekben gyakran az önfeláldozás bizonyos formája a követendő példa.⁴

² Lee 2003: 48.

³ Nylan 1996: 9.

⁴ Holzman 1998: 198.

A kínai hagyományokat jelentősen háttérbe szorította a 19. századi nyugati behatolás, a 20. század első felének modernizációs kísérletsorozata, az 1949-es politikai fordulat, majd ezt követően különösképpen az 1966 és 1976 között zajló kulturális forradalom. A Deng Xiaoping 鄧小平 nevéhez fűződő reformoknak köszönhetően egyrészt a hagyományokat lassanként rehabilitálták, másrészt a nyugati kultúra és szellemiség is szabadabban áramolhatott az országba. Elmondható tehát, hogy a huszadik század során a kínai gondolkodást számos komoly hatás érte, melyek mind otthagyták lenyomatukat.

Kollektivizmus, individualizmus

A konfucianizmus táplálta hagyományos értékrend kollektivista szemléletével összhangban állt a huszadik században megjelenő kommunista ideológia és szocialista államberendezkedés is. A nyolcvanas évektől megjelenő kapitalizmus és az ezzel együtt járó konzumerizmus azonban az egyéni érdekeket rendeli a közösségek elé, csakúgy, mint a reform és nyitás politikájának köszönhetően Kínában is ismertté váló nyugati gondolkodási áramlatok.

A kollektivista gondolkodás alapján az egyén a szűkebb vagy tágabb értelemben vett közösség érdekéért munkálkodik, a közösség tagjainak céljai közösök, és a haszon, melyre esetleg szert tesznek, egyenlően oszlik el az egyes emberek között. Ezzel szemben az individualista szemlélet szerint az egyén a saját érdekét igyekszik érvényesíteni, céljait magának határozza meg, és az elért haszon is őt illeti.⁵

Két egymással konfliktusban álló érték szemlélet van tehát jelen párhuzamosan, ami az egységes kínai nemzet összefogására törekvő állami vezetés szempontjából kedvezőtlen, hiszen a jelenleg fennálló rendszert veszélyezteti az, ha a társadalom egysége megbomlik. Kína lakosságának egységességét természetesen nem kizárólag az értékrendben fellelhető különbségek veszélyeztetik, ugyanakkor a közös értékrend sok egyéb különbséget áthidalhatna.

Az ellentétes érték szemléletekből fakadó esetleges problémák kiküszöbölésében egy olyan ideológia propagálása nyújt segítséget, mely átfogó szinten uniformizálja a részleteiben akár merőben eltérő kínai társadalmat. A nacionalizmus eszméje tölti be ezt az uniformizáló szerepet. A nemzeti büszkeség fejlesztésére irányuló propaganda két fő eszközzel enyhíti azt a feszültséget, amelyet a többféle ideológiai rendszer együttes hatása kelt a társadalomban. Elsőként, a globalizációt mint negatív jelenséget mutatja be, azt a képzetet erősítve ezzel, hogy ami kínai, az szükségszerűen jobb, ami idegen, azt viszont

⁵ Yuki 2003: 167.

érdemesebb gyanakvással kezelni. Másodsorban pedig konzervatív irányba igyekszik terelni a társadalmat, hogy a változások és a változások iránti vágy minél inkább csökkenjenek.⁶

A nacionalizmusnak két fajtáját figyelhetjük meg. Az első egyfajta közösségi szintű nosztalgikus elképzelés a dicső múlttól és a régi rendről, mely a közös gyökerek, közös hagyományok mentén fonja egységbe a társadalom egészét. A másik a közös érdekeket, közös célokat előtérbe helyező elgondolás, mely a társadalmi rend alapjainak biztosítását szorgalmazza a nemzet felemelkedése, sikeres jövője érdekében. Ez a kétféle megközelítés külön és együtt is érvényesülhet.⁷

A nacionalizmus megerősödése, legyen szó a fentiek közül bármely formájáról is, alapvetően az identitás válságára utal.⁸ A nemzeti büszkeség építésének szükségességét az adja, hogy az identitás számára szükséges referenciapontok (értékek) elhomályosultak, ami mind a közösség, mind az egyén szintjén problémát jelent. A nacionalizmus úgy kendőzi el ezt a problémát, hogy az egyébként önmagukban már nem megálló értékeket a nemzetkultusz részévé teszi, ugyanakkor ez egyszerre rá is mutat az adott értékek kiüresedésére, amennyiben az érték már pusztán azért marad érték, mert kínai.

Hofstede kutatásai

Az értékrenddel kapcsolatos kutatások közül a leggyakrabban idézett eredmények Geert Hofstede nevéhez fűződnek. Ez a nemzetközi felmérés a vállalati vezetés elveit követte nyomon. Két részben folytatták le, az első részt 1967-től 1978-ig, majd a másodikat 1983-ban, összesen ötven országban. A kérdőívek négy különböző kulturális dimenzió vizsgálatára irányuló kérdéseket tartalmaztak. Ezek a kulturális dimenziók a következők: nagy, illetve kis hatalmi távolság; individualizmus, illetve kollektívizmus; férfiasság, illetve nőiesség; magas, illetve alacsony fokú bizonytalanság-elkerülés.⁹

Bár Hofstede eredeti kutatása nem terjedt ki Kínára, a hagyományos kínai gondolkodásra vonatkozó következtetéseket lehet levonni mégis az olyan területekről származó eredmények alapján, melyek a kínai kulturális örökség részesei (pl. Tajvan, Szingapúr). A későbbiekben Kínában is végeztek a Hofstede által felvázolt kulturális dimenziókra vonatkozó kutatásokat,¹⁰ melyek

⁶ Sausmikat 2003: 363.

⁷ Chen 2006: 31.

⁸ Chen 2006: 32.

⁹ Hofstede 1980: 92–112, Hofstede 2001: 23.

¹⁰ Huo és Randall 1991, Pheng és Shi 2002.

eredményei megerősítették a Hofstede felmérése szerint a kínai társadalomról közvetett módon alkotott következtetéseket.

A hatalmi távolságra vonatkozó kérdések azt hivatottak felmérni, hogy az adott vállalatnál milyen a hatalom eloszlása – Kínában az eredmény alapján a nagy hatalmi távolság a jellemző, vagyis a hatalom nem egyenlően oszlik el a vállalati vezetők között, hanem inkább kisszámú vezető kezében összpontosul.¹¹

Az individualizmus kontra kollektívizmus aspektusában, mely az egyénnek a közösséggel szembeni elhivatottságát, beilleszkedési képességét, valamint a csoport összetartását vizsgálja, a kínai válaszadók esetében nem volt jellemző az egyéni célokat előtérbe helyező szemlélet.¹²

A nőies, illetve férfias jellemvonásokra vonatkozó kérdések olyan tulajdonságokat vizsgálnak, melyeket a konvencionálisan elképzelt nemi szerepekhez kapcsolunk. Ilyenek például a nőiesnek tekintett gyengédség, alázatosság és gondoskodásra való hajlam, szemben a férfiasnak tartott agresszivitással, magabiztossággal és versenykedvvel. Hofstede kutatása ebben a kulturális dimenzióban nem mutatott a kínai kultúrkörbe tartozó területekre jellemző hozzáállást, Lee ezt azzal magyarázza, hogy ez a felosztás inkább a nyugati gondolkodásmódot követi, tehát a kínai viszonyokra nem alkalmazható.¹³ Meglátásom szerint a Hofstede által a nőiesség kontra férfiasság dimenziójában felsorolt karakterjegyek valójában a hatalmi pozíciótól függenek, vagyis a hatalmi pozícióban lévő egyének vagy csoportok fognak inkább a férfiasnak sorolt vonásokkal rendelkezni, míg az alárendelt helyzetben lévők a nőiesnek nevezettekkel. Mivel a hivatkozott kutatások a vállalati vezetés vezérelveire fókuszálnak, és a válaszadók között különböző beosztásban lévő, azaz különböző hatalmi szinteken álló dolgozók voltak, válaszaik nyilvánvalóan nem mutathattak konzisztens eredményt.

Végül az utolsó dimenzióban, mely kapcsán azt vizsgálják, hogy egy adott egyén hogyan reagál egy bizonytalan helyzetre – például nyugodt marad, vagy ideges lesz –, a felmérések ismét nem szolgáltak említésre érdemes sajátos eredménnyel a kínai válaszadók esetében.

Hofstede átfogó következtetése a kínai kulturális hagyományokkal rendelkező területekről az volt, hogy jellemzőek a nagy státuszbeli különbségek és a közösségi érdekek előtérbe helyezése az egyéniakkal szemben.¹⁴

¹¹ Huo, Randall 1991: 168–169.

¹² Pheng, Shi 2002: 10–11.

¹³ Lee 2003: 45.

¹⁴ Lee 2003: 45.

Bond kutatásai

Egy másik kutatás, melyet Michael Bond vezetett, már kifejezetten kínai hagyományos értékek mentén mérte fel a modern kínai társadalom sajátosságait. Bond negyven értéket sorolt fel, és ezek alapján állította össze a kutatáshoz használt kérdőíveket. Ezeket az értékeket négy kategóriába sorolta, melyeknek a következő elnevezéseket adta: integráció, konfuciózus dinamizmus, emberségesség, erkölcsi fegyelem.¹⁵

Az integráció kategóriájába olyan értékeket sorolt, mint a tolerancia, harmónia, megbízhatóság, elégedettség, konzervativizmus, szülőtisztelet, női szűziesség, szoros barátság. A konfuciózus dinamizmus értékei többek között a hierarchikus kapcsolatrendszer, a szégyenérzet, az „arc” védelme és a hagyománytisztelet. Az emberségesség csoportjába kerültek például a kedvesség, türelem, udvariasság, igazságosság és hazafiasság. Az erkölcsi fegyelem alatt pedig olyan értékek szerepeltek, mint az önmérséklet, az alkalmazkodóképesség, valamint az óvatosság.

Bond és Hofstede felméréseinek legszembetűnőbb eltérése, hogy míg Hofstede nyugati koncepciók alapján építette fel kutatását, Bond kínai elképzeléseket vett alapul. Lee a két tanulmány eredményeinek összehasonlító elemzésében arra mutat rá, hogy a Bond-féle kategóriák közül három kapcsolatba hozható a Hofstede által megrajzolt dimenziókkal, még hozzá úgy, hogy az integráció kategóriája negatív korrelációban van a hatalmi különbség dimenziójával, ugyanígy negatív korreláció áll fenn az erkölcsi fegyelem és az individualizmus között, végül az emberségesség megfeleltethető Hofstede nőiesség-férfiasság dimenziójának. A konfuciózus dinamizmusnak nevezett csoport azonban nem hozható kapcsolatba semmilyen nyugati kulturális aspektussal. Éppen ez a csoport volt az, melyet Bond a kínai kultúra legfőbb sajátosságának tartott, annak a megkülönböztető vonásnak, amely lehetővé teszi a kínai társadalom egyedi fejlődését.¹⁶

Ahogy arra Lee rávilágít, Bond tanulmánya ugyan meggyőző végkövetkeztetést fogalmaz meg a kínai értékrend és a gazdasági sikerek kapcsolatáról, de következtetéseit valójában egy nem túl pontosan körülhatárolt kínai erkölcsiségre alapozza. Lee szerint több kutató is abba a hibába esik a kínai társadalom vizsgálatakor, hogy bármilyen kínai erkölcsi normát „konfuciózus” elvnek tekint. Michael Bond négy értékkategóriájának vizsgálatakor például megfigyelhetjük, hogy míg az egyik csoport a „konfuciózus dinamizmus” nevet kapta, az olyan konfuciózus értékek, mint a szülőtisztelet vagy az igazsá-

¹⁵ Bond 1987: 143–164.

¹⁶ Lee 2003: 46.

gosság, mégsem ebben a kategóriában kaptak helyet (előbbit az „integráció”, utóbbit az „emberségesség” címszavak alatt találjuk). Az sem teljesen világos továbbá, hogy vajon miért tekinti Bond külön kategóriának az emberségességet, az egyik fő konfucianus erényt. Mindez arra enged következtetni, hogy a kutatás alapját képező elképzelés a konfucianizmusról nem egészen kristálytiszta. Ezzel együtt viszont mind Bond, mind Hofstede eredményei fontosak a modern kínai társadalomban jelenlévő értékek vonatkozásában.¹⁷

Chu és Ju kutatásai

A Chu és Ju által az 1990-es évek elején folytatott felmérés éppen a kínai értékrend hagyományos és hagyományoktól eltérő elemeinek valós arányát kívánta feltárni. A két kutató kiemeli, hogy a fejlődő országokra általánosan jellemző az a jelenség, hogy a modernizációval együtt a külföldi értékek is megjelennek a társadalomban, és ezek összeütközésbe kerülnek a hagyományos kultúrával, módosítva ezzel az adott társadalom által követett értékrendet. Ugyanakkor Chu és Ju egyedülállónak tartja Kínát a fejlődő országok között abból a szempontból, hogy bár a külföldi hatás már a tizenkilencedik század közepén, az ópiumháborúk idején megjelent az országban, a hagyományos kultúra visszaszorulása mégsem ennek volt betudható, hanem sokkal inkább a Mao 毛 által kezdeményezett kulturális forradalomnak, melynek célja éppen a hagyományos kultúra lerombolása volt egy új rendszer megteremtése érdekében. Így tehát a kínai társadalom jelen állapota egyszerre alakult a modernizáció és a forradalmi kulturális tisztogatás erőinek hatására. Ráadásul a felmérés készültékor, a kilencvenes évek elején, ahogyan azt a szerzőpáros megjegyzi, a kínai társadalom épp kulturális átalakulásának folyamatában volt, hiszen a reformpolitikának megfelelően a hagyományos kultúra újraélesztése is megkezdődött a modernizációval együtt.¹⁸

A kutatásban használt kérdőíveket Shanghaiban 上海 és a közelben lévő Qingpu 青浦 megyében élő alanyokkal töltették ki. Az egyik kérdőíven hagyományos értékek szerepeltek véletlenszerű sorrendben, a válaszadók feladata pedig az volt, hogy jelöljék meg, mely értékekre büszkék, melyeket vetnék el, és melyekkel kapcsolatban bizonytalanok. A kutatók az így kapott válaszokat a következőképpen összesítették: az egyes értékekre jelölt pozitív válaszokat összeadták, majd ebből az összegből kivonták a negatív válaszok összegét. Ezzel a módszerrel kapták az alábbi sorrendet (1. táblázat).¹⁹

¹⁷ Lee 2003: 47.

¹⁸ Chu – Ju 1993: 221–222.

¹⁹ Chu – Ju 1993: 222.

Hagyományos értékek	Jóváhagyás vagy elvetés
Hosszú történelmi háttér	89,7%
Szorgalom és mértékletesség	86,2%
Az állam iránti hűség és elkötelezettség	67,5%
Jólelkű apa, szülőtisztelő fiú	48,0%
Nagylelkűség és erények	39,8%
Hagyománytisztelet	38,5%
A tekintély iránti alázatosság	33,2%
Harmónia	29,5%
Tolerancia, szertartásosság, tiszteletudás	25,3%
Női szüziesség	-13,5%
Ősök tisztelete	-23,8%
Gyerekekkel és unokákkal teli otthon	-35,5%
Földművesek elől, kereskedők hátul	-43,3%
Felettesek kedvében járni	-48,9%
Körültekintés az önfenntartás érdekében	-55,9%
Nők és férfiak megkülönböztetése	-59,2%
Arany középút	-59,6%
Három engedelmisség és négy erény	-64,0%

1. táblázat. A hagyományos értékek jóváhagyása és elvetése Kinában²⁰

A szerzők a fenti listán szereplő értékeket öt kategóriába rendezték: hagyomány és örökség, családi kapcsolatok, társadalmi kapcsolatokra vonatkozó előírások, a nők szerepe, munkaetika és társadalmi státusz.²¹ Ezek közül a kategóriák közül az összesítésben a „hagyomány és örökség” csoportba tartozó értékek kapták a legnagyobb támogatást a felmérés alapján – az idetartozó értékek a hosszú történelmi háttér, az állam iránti elkötelezettség és a hagyománytisztelet. A válaszok részletes elemzésekor az is kiderült, hogy a különböző korcsoportokba tartozó válaszadók értékelése nem tért el figyelemre méltó mértékben ezen értékek tekintetében, ami azt jelenti, hogy a fiatalabb generáció számára is fontos a hagyomány. Chu és Ju ugyanakkor megemlíti, hogy a válaszok között mutatkozott némi eltérés attól függően, hogy az adott válaszadó mennyire áll az állami média befolyása alatt – minél nagyobb hozzáféréssel rendelkeztek a válaszadók a különböző médiumokhoz, annál pozitívabban ítélték meg a „hagyományok és örökség” kategória értékeit, ami

²⁰ Chu – Ju 1993: 24.

²¹ Chu – Ju 1993: 222.

azt mutatja, hogy az állami propaganda ezeket az értékeket hatásosan igyekszik visszaállítani.²²

Chu és Ju egy másik kérdőív segítségével feltérképezte a kínaiak fontosabb életcéljait is. Az életcélok azért számítanak mindenképpen említésre méltónak az értékrend tárgyalásakor, mert a célok maguk is értékmotiváltak. A válaszadókat arra kérték, hogy egy tizennégy elemből álló listáról válasszanak ki legfeljebb öt számukra fontos célt. Az eredmények az alábbi módon alakultak (2. táblázat).

Fontos életcélok	Pozitív megítélés
Bensőséges, összetartó család	79,8%
Sikeres utódok	66,2%
Eredményes karrier	60,1%
Kényelmes élet	57,5%
Harmonikus (családi) kapcsolatok	53,2%
Igaz szerelem	27,1%
Képzettség és tudás	22,8%
Házépítés	22,2%
Igaz barátság	19,0%
Nemzeti hozzájárulás	18,9%
Saját vállalkozás indítása	12,3%
Külföldi tanulmányok	9,1%
Felsőfokú diploma	8,0%
Kaland és kezdeményezés	2,1%

2. táblázat. *Fontos életcélok.*²³

A fontosnak tartott életcélok sorrendje alapján azt láthatjuk, hogy a család és a családtagok jóléte fontos értéket képez, mint ahogyan az a hagyományos szemléletben is érvényes. Érdekes eredmény, hogy míg a siker fontos volt a válaszadók számára mind saját karrierjük, mind gyermekeik esetében, a képzettséggel kapcsolatos célokat hátrább sorolták. A szerzők ennek kapcsán felhívják a figyelmet arra, hogy míg például a nyugati társadalmakban a szakmai sikerek lényeges feltételeként tekintenek a képzettségre, a kínai társadalomban a kettő nincs ilyen szoros kapcsolatban.

²² Chu – Ju 1993: 223.

²³ Chu – Ju 1993: 174.

Egyéb kutatások

A kilencvenes években kezdődött a világszerte átfogóan végzett *World Values Survey*, melyet újabb és újabb hullámokban indítanak el (1990, 1995, 2000, 2005, 2010–2012), hogy folyamatos képet kapjanak az értékrend alakulásáról. A felmérés szintén kérdőívekkel zajlik, az eredmények pedig bárki számára elérhetőek. Az így begyűjtött adatok arról tanúskodnak, hogy ugyan a hagyományos kollektivisták szemlélet máig él Kínában, de már az individualizmus jegyei is megjelentek, és bizonyos mértékben hatással vannak az értékrend alakulására.²⁴

2013 decemberében tette közzé a francia piackutató cég, az Ipsos annak a felmérésnek az eredményeit, melyet ugyanez év szeptemberében folytattak le húsz országban, több mint tizenhatezer alany bevonásával. A kérdőíveket egy átfogó kutatás (*Global Trends Survey*) részeként elemezték, mely azt kívánja feltárni, hogy pontosan milyen fogalmaknak tulajdonítanak jelentőséget az emberek a világ különböző pontjain. A kínai válaszadók körében szembetűnően dominált az anyagi értékek előtérbe helyezése. 68 százalékuk értett egyet azzal az állítással, hogy nagy nyomás nehezedik rá az anyagi javak előteremtése miatt, továbbá 71 százalékuk szerint a siker mértéke, hogy kinek mi van a birtokában – mindkét kérdés kapcsán megelőzve a felmérésben résztvevő összes többi országot. Jellemző volt még, hogy a kínaiak optimistábban álltak az országuk jövőjéhez, mint saját személyes jövőjükhöz.²⁵

Az értékutatásban fontos szerepet kapott két fogalom: szubjektív jólét (*subjective well-being*, SWB) és életminőség (*quality of life*, QQL). Mindkettő tulajdonképpen a „boldogság” képlékeny fogalmának mérhető leképezését jelenti. Szubjektív jólét az azt értjük, hogy saját megítélése szerint mennyire elégedett az egyén az életével, míg az életminőség a jólétről alkotott általános érvényű fogalom, mely egy teljes közösségre terjeszthető ki.

Az életminőséghez kapcsolódó elképzelés a kínai gondolkodás átformálódásával együtt alakult. A konfucianizmus által meghatározott szellemiség szerint a jólét egyenlő a társadalmi harmóniával, melyhez az egyének státuszukból adódó kötelezettségeiknek eleget téve járulnak hozzá. A Mao-korszak ideje alatt a jólét küszöbe igen alacsonyra került, hiszen tömeges szinten csupán a legalapvetőbb szükségletek biztosítására volt mód. Az egyéneknek továbbra is a közös jóért kellett munkálkodniuk annak az elgondolásnak a mentén, hogy az áldozatok, melyeket meghoznak, megtérülnek majd, ha egy adott ember élete során nem is, talán majd a gyermekei életében. A szubjektív jólét fogalma

²⁴ Brockmann et al. 2009: 391.

²⁵ Ipsos 2013: 2–3.

tehat egészen a nyolcvanas évekig szorosan a közösségi szintű jóléthez kapcsolódott. A piacgazdaságra történő átállás és a konzumerizmus megjelenése azonban azt eredményezi, hogy a jólét társadalmi diskurzus témájává válik.²⁶

Az utóbbi harminc évben megfigyelhetőek bizonyos tendenciák, melyek közvetlen módon hatással vannak az emberek életminőségéről alkotott elképzeléseire. Kína gazdasági fellendülése az anyagi jólét emelkedését idézte elő, ugyanakkor negatív hozománya a környezet súlyos mértékű pusztulása. A kínaiak fokozatosan nagyobb személyi szabadsággal rendelkeznek, de ez egyes esetekben a társadalmi elidegenüléshez vezet. A lehetőségek egyre távolulnak egyéni szinten is, így azonban az egyes döntések bonyolultabbakká válnak, növekszik a bizonytalanság és csökken a biztonságérzet. A modern életstílus számos szempontból megkönnyíti a mindennapi életet, csakhogy egyúttal a hagyományok visszaszorulásának okozójává válik.²⁷

A Li Liu által publikált, 2006-ban készült felmérés az életminőségéről alkotott fogalmat a jólét öt aspektusából vizsgálta kínai alanyokkal folytatott interjúkon keresztül. Az öt aspektus az egészség, a család, a munka, a társadalmi kapcsolatok és a természetes környezet. Az eredmények összességében túlnyomóan közösségcentrikus szemléletet tükröztek, de helyenként már individualista elemek is felfedezhetőek voltak. Több ponton egymással ellentétes nézetek összeütközése volt megfigyelhető, melyek különböző ideológiai irányzatok párhuzamos jelenlétéből fakadnak.

Az egészség fogalmát a válaszadók mindegyike a pénzzel hozta összefüggésbe. Az egészséget mint az anyagi javak előteremtésének alapfeltételét határozták meg, a betegséget pedig mint az anyagi gyarapodás akadályát:

„Ha egészséges vagyok, pénzt tudok keresni, és meg tudom spórolni egy esetleges betegség kezelésének költségeit... Ha megbetegszem és pénzbe kerülne a betegség kezelése, kiszámolom majd, hogy megéri-e a pénzt a gyógyításomra költeni.”²⁸

A fenti válaszból is látható, hogy az egészség mint az anyagi javak megszerzését lehetővé tevő erőforrás jelent értéket, de adott esetben a hozzá fűzött érték kevesebb, mint amit az anyagiakhoz kapcsolnak.

A család aspektusában kiemelkedő jelentőséggel bír az utódlás kérdése. A születésszabályozási politika szembetűnő hatást gyakorolt a hagyományos családi értékek és kapcsolatok rendszerére. A fiúgyermek hiánya komoly kudarcélményt jelenthet, különösen a vidéki családok esetében. A fiú utódok két

²⁶ Li 2006: 217–218.

²⁷ Li 2006: 218.

²⁸ Li 2006: 225.

meghatározó szerepet töltenek be a hagyományos gondolkodás szerint. Először is az ő feladatuk, hogy időskorba ért szüleikről gondoskodjanak, vagyis a fiú a szülők számára a jövőbeli biztonság záloga. Másodsorban pedig a fiúgyermek az, aki a család folyamatoságát biztosítja, mely egyrészt az ősök tiszteletének fenntartása miatt fontos, másrészt egyfajta „örökkévalóság” iránti vágyat is beteljesít. Kétfajta értékrend kerül konfliktusba: egyik oldalon a konfuciánus hagyomány, mely szerint a szülőtisztelő gyermek kötelességgel viseltetik az ősök felé, a másik oldalon pedig a marxista elképzelés, miszerint az egyén kötelességgel tartozik az államnak.

A jólétről alkotott elképzelés határozott anyagiasszínét mutatta, hogy a házasság kérdése kapcsán a felmérésben résztvevők kiemelték a házasság révén szerezhető anyagi hasznot.

A munka aspektusában kétféle attitűd különült el. Az idősebb válaszadók a munkát bizonyosfajta hozzájárulásként értékelték, mely a kollektivista szemléletet tükrözi: az egyén eredményei a társadalom egészének jólétéhez kapcsolódnak. A fiatalabbak körében ezzel szemben az a nézet volt jellemzőbb, hogy a munka révén az egyén bizonyítási lehetőséget kap, kibontakoztathatja képességeit és dicsőséget érhet el. A munka ilyen értelemben tehát az egyén értékének igazolására szolgálhat. A válaszokban említésre kerültek olyan értékként jelölt fogalmak, mint „siker”, „hírnév”, mely szintén azt bizonyítja, hogy az egyéni felemelkedés, mások elismerésének megszerzése mind jelen vannak mint ideális célok, vagyis az individualista szemlélet nem idegen a fiatalabb generációk számára. Mindkét attitűdből kitűnik, hogy a munka kapcsolatot teremt az egyén és a közösség között, mert akár mint hozzájárulás, akár mint eszköz mások elismerésének megszerzésére, egyik esetben sem kizárólag az egyén vagy kizárólag a közösség szintjén hajt hasznot. Egyéni szinten összetett a szerepe, mert a megélhetés biztosításán túl a társadalmi és gazdasági státusz, illetve az identitás meghatározásában is fontos helyet tölt be. Értelmezhető célként önmagában, de egyes esetekben akár életmódként is. Az állam felől megközelítve a munka a társadalom működésének, fennmaradásának és fejlődésének eszköze.

A társadalmi kapcsolatok aspektusában két kiemelendő kapcsolattípus jelent meg: a barátság és a *guanxi*. E két kapcsolatfajta lehet átfedésben, de jelentőségük nem azonos. A barátság értékét a hozzá kapcsolt kölcsönös érzelmi töltet, elkötelezettség, támogatás és kötődés adja. A *guanxi* ezzel szemben olyan ismeretséget jelöl, mely valamely haszon elérését könnyíti meg vagy bizonyos lehetőségeket biztosít az egyén számára, de nem feltétlenül jelöl szoros köteléket. Mindkét viszonyrendszer a közösség kohézióját erősíti, ugyanakkor az egyén szempontjából is hasznos és értékes.

A nagy ütemben zajló gazdasági fejlődés egyre nagyobb léptékű környezet-szennyezést okoz Kínában, és ez a jelenség átalakította az emberek viszonyát a

természetes környezettel. A jelenlegi megítélés szerint a természet elsősorban az ember anyagi szükségleteinek kielégítésére szolgál. A környezetszennyezést negatív jelenségként értékelik, ugyanakkor úgy gondolják, elkerülhetetlen velejárója annak, hogy Kína hagyományos agrártársadalomból modern ipari társadalommá váljék.

Reklámok és értékrend

A piacgazdasággá alakulás hozadékaként megjelenő konzumerizmus egyik vetülete, hogy a kínai társadalom a piac szempontjából fogyasztók tömegeként értelmeződik. A fogyasztói társadalomban az értékeknek fontos szerepük van abban, hogy a gyártók és forgalmazók felmérjék, mire van igény, és milyen módon tehetik az eladni kívánt terméket vonzóvá a potenciális vásárlók számára. A tömeggyártásra szánt termékek esetében a reklámokban megjelenő értékeknek minél univerzálisabbnak kell lenniük, hogy minél nagyobb számban vonzzák a fogyasztókat. A reklámok által közvetített üzenetek ugyanakkor arra is alkalmasak, hogy egyes értékeket propagáljanak, ilyen módon bizonyos mértékben befolyásolni is tudják a befogadókat.

A kínai reklámok fejlődésében két fordulópont figyelhető meg 1979 és 2001 között.²⁹ Az első, amikor az egyszerű gyakorlatias üzenetben hedonista elemek is megjelennek. A gyakorlatias üzenet valamilyen fiziológiai szükséglet kielégítését hangsúlyozza, a hedonista üzenet viszont a reklámozott termék élvezeti értékére is rávilágít. A következő fontos változás pedig, amikor a reklámokban elsődleges kulturális értékek jelennek meg szimbolikus és érzelmi szinteken. Ebben a szakaszban a reklámok egyszerre mutatják be a nyugati és a keleti, a hagyományos és a modern értékeket. Olyan hagyományos értékeket közvetítenek, mint a tisztelet a múlt, a szokások és a hagyományok iránt, a történelmiség, vagy a hosszú időre visszavezethető megbecsültség. A modern értékek közül pedig felfedezhető többek között az újszerűség, a korszerűség, az innováció.

Az X-generációnak nevezett 18 és 35 év közötti városi középosztálynak szánt magazinokban megjelenő hirdetések vizsgálatából³⁰ kiderült, hogy a közvetített értékek között túlsúlyban vannak a modernnek és az individualizmus-hoz köthetőnek tekinthetőek. Ezzel szemben a teljes piacra irányuló, vagyis nem célcsoport-specifikus televíziós reklámokban továbbra is dominálnak a hagyományos, illetve a kollektivista szemléletbe illő értékek. A kifejezetten az

²⁹ Zhang – Shavitt 2003: 24.

³⁰ Zhang – Shavitt 2003.

X generációra szabott reklámok üzenete azt mutatja, hogy a modernizáció folyamata és az individualizmus irányába történő haladás már jelen van, és a jövő társadalmát kitevő rétegek körében megelőzi a hagyományos szemlélethez kapcsolt értékeket. Az individualizmus és a modernizáció mind a fogyasztói kedv fokozását segítik elő, így a reklámok nagy hangsúlyt fektetnek ezek propagálására.

A kínai társadalomban tehát egyszerre vannak jelen a hagyományos és a modern értékek. Megtalálhatóak a kollektivisták jegyei, de már nem megkérdőjelezhetetlen érvényűek. A jelenleg zajló tendenciák alapján az a prognózis állítható fel, hogy az újabb generációk egyre inkább az individualizmus felé haladnak majd, és bár a hagyományok tisztelete miatt a régi értékek nem kopnak ki a gondolkodásból szükségszerűen, de a mindennapi életből nagymértékben visszaszorulnak, hiszen a különféle döntések meghozatalakor vagy a célok kitűzésekor már nem játszanak olyan meghatározó szerepet, mint az anyagi értékek.

HIVATKOZOTT SZAKIRODALOM

- Bond, Michael 1987. „Chinese Values and the Search for Cultural-free Dimensions of Culture: The Chinese Culture Connection.” *Journal of Cross-Cultural Psychology* 18.2: 143–164.
- Brockmann, H., J. Delhey, C. Welzel & H. Yuan 2009. „The China Puzzle: Falling Happiness in a Rising Economy.” *Journal of Happiness Studies* 10.1:387–405.
- Chen, Lingchei Letty 2006. *Writing Chinese: Reshaping Chinese Cultural Identity*. New York: Palgrave Macmillan.
- Chu, Godwin & Ju, Yanan 1993. *The Great Wall in Ruins: Communication and Cultural Change in China*. Albany: NY: SUNY Press.
- Hofstede, Geert 1980. *Culture's Consequences – International Differences in Work-related Values*. California: SAGE Publications.
- Hofstede, Geert 2001. *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations across Nations*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Holzman, Donald 1998. „The Place of Filial Piety in Ancient China.” *Journal of the American Oriental Society* 118.2: 185–199.
- Huo, Y. Paul – Randall, Donna M. 1991. „Exploring Subcultural Differences in Hofstede's Value Survey: The Case of the Chinese.” *Asia Pacific Journal of Management* 8.2: 159–174.
- Ipsos 2013. „Global Attitudes on Materialism, Finances and Family.” Ipsos-na.com, <http://www.ipsos-na.com/download/pr.aspx?id=13284> [Megtekintve: 2014. január 11].
- Lee, Cheuk Yin 2003. „Do Traditional Values Still Exist in Modern Chinese Societies?” *Asia Europe Journal* 1.1: 43–59.
- Li, Liu 2006. „Quality of Life as a Social Representation in China: A Qualitative Study.” *Social Indicators Research* 75.2: 217–240.
- Nylan, Michael 1996. „Confucian Piety and Individualism in Han China.” *Journal of the American Oriental Society* 116.1:1–27.
- Pheng, Low Sui and Shi, Yuquan 2002. „An Exploratory Study of Hofstede's Cross-Cultural Dimensions in Construction Projects.” *Management Decision* 1. 2: 7–16.

- Sausmikat, Nora 2003. „Generations, Legitimacy and Political Idea sin China: The End of Polarization or the End of Ideology?” *Asian Survey* 43.2: 352–384.
- Yuki, Masaki 2003. „Intergroup Comparison versus Intragroup Relationships: A Cross-Cultural Examination of Social Identity Theory in North American and East Asian Cultural Contexts.” *Social Psychology Quarterly* 66.2: 166–183.
- Zhang, Jing – Shavitt, Sharon 2003. „Cultural Values in Advertisements to the Chinese X-Generation: Promoting Modernity and Individualism.” *Journal of Advertising* 32.1: 23–33.